Astrofizyka II

Spektroskopia

PSF

Point Spread Function (PSF) to funkcja opisująca rozkład natężenia światła w płaszczyźnie ogniskowej układu optycznego oświetlonego przez nieskończenie odległe punktowe źródło światła.

W optyce geometrycznej PST jest punktem matematycznym, gdyż nie jest uwzględniana dyfrakcja.

W optyce realnej o aperturze kołowej (bez wad optycznych), funkcja PSF jest opisywana funkcją Airego.

$$P(\vec{\alpha}) = \frac{\pi D^2}{4 \lambda^2} \left[\frac{2 J_1(\pi D |\vec{\alpha}|/\lambda)}{\pi D |\vec{\alpha}|/\lambda} \right]^2$$

(www.astro-imaging.de)

Diagram plamkowy

Diagram plamkowy (ang. spot diagram) jest metodą na określenie rozkładu światła w ognisku teleskopu (PSF) za pomocą śledzenia promieni (ang. ray tracing). Najczęściej symuluje się wędrówkę początkowo równoległych promieni świetlnych przez układ optyczny, które równomiernie oświetlają źrenicę wejściową. Diagram plamkowy pokazuje punkty przecięcia płaszczyzny ogniskowej (lub dowolnej innej płaszczyzny) przez symulowane promienie. Pozwala określić stopień ich zbieżności. W idealnym układzie byłby to punkt, gdyż zwykle w symulacji pomija się dyfrakcję (optyka geometryczna).

Ilustracja tworzenia diagramu plamkowego (Lens design, Donald Dilworth, 2018).

Diagram plamkowy

Diagram plamkowy dla teleskopu Newtona f/5 (www.cloudynights.com).

Diagram plamkowy

Diagram plamkowy dla teleskopu Newtona f/5 z korektorem komy. Uwaga na zmianę skali. (www.cloudynights.com).

Strehl ratio

Współczynnik (stosunek) Strehla (ang. Strehl ratio) jest to stosunek maksimum funkcji PSF w realnym układzie optycznym do maksimum PSF w idealnym układzie optycznym. Zawsze: 0 < SR < 1.

Przekroje idealnego i realnego PSF (rozkładu natężenia światła) w ognisku układu optycznego (www.edmundoptics.eu)

Strehl ratio

Teoretyczne współczynnik Strehla dla soczewki asferycznej o nieregularnościach (błędach) w wykonaniu o danej amplitudzie i okresie (www.edmundoptics.eu).

Encycled energy

Jest to miara koncentracji energii w układzie optycznym. Zwykle jest to promień kółka w płaszczyźnie ogniskowej (w mikrometrach) w którym skoncentrowane jest 50% lub 80% energii równoległej wiązki światła wpadającej do danego układu.

Przykład rozkładu natężenia światła (PSF) oraz encycled energy (EE) wraz z odległością (promieniem) od środka obrazu punktowego źródła światła (www.optikos.com).

Encycled energy

Przykład rozkładu energii światła padającej na płaszczyzną ogniskową wraz z odległością (promieniem) od środka obrazu punktowego źródła światła (www.optikos.com).

Ensquared energy

Ensquared energy – procent energii zawartej w kwadracie, stosowany niekiedy ze względu na kwadratowy kształt pikseli kamer.

Metody określania jakości optyki MTF (Funkcja Transferu Modulacji)

MTF, PSF i czoło fali światła w kilku przypadkach (www.telescope-optics.net).

Hopkins ratio

Funkcja (stosunek) Hopkinsa (ang. Hopkins ratio) jest funkcją opisującą stosunek funkcji MTF dla danego układu optycznego do funkcji MTF dla idealnego układu optycznego (ograniczonego jedynie dyfrakcją).

Aberracje Seidela – to geometryczne aberracje wynikające z odejścia od optyki gaussowskiej w której stosowane jest przybliżenie małych kątów.

$$\sin\theta = \theta - \frac{\theta^3}{3!}$$

W tym podejściu wyróżnia się następujące aberracje niechromatyczne: sferyczna, koma, astygmatyzm, krzywiznę pola, dystorsja.

Błąd pozycji czoła fali we współrzędnych w płaszczyźnie ogniskowej (p, θ):

$$W(p,\theta) = S(pd)^4 + C \alpha (pd)^3 \cos \theta + A \alpha^2 (pd)^2 \cos^2 \theta + K \alpha^2 (pd)^2 + D \alpha^3 (pd)^3 \cos \theta$$

Współczynniki kolejnych aberracji: S, C, A, K, D; α – kąt odchylenia od osi optycznej (ang. field angle); d – całkowity promień źrenicy wyjściowej; p – ułamek promienia źrenicy wyjściowej (od 0 do 1);

Wady optyczne Aberracje Seidela

Distortion of the filed of view by "distortion"

(www.jeol.co.jp)

Wielomiany Zernike'a.

Sekwencja wielomianów, które są ortogonalne na okręgu o promieniu 1. Opracowane w 1930r przez Fritsa Zernike'a (duński fizyk, noblista, 1888-1966). Mogą być wykorzystywane do opisu deformacji czoła fali (jak wielomiany Seidela), ale również np. do opisu kształtu obiektu.

> a_0 przesunięcie średnie (ang. piston) $a_1 \rho \cos(\phi)$ nachylenie (ang. tilt) $a_2 \rho \sin(\phi)$ nachylenie (ang. tilt) $a_3(2\rho^2-1)$ niezogniskowanie (ang. defocus) $a_{\Lambda}\rho^2\cos(2\phi)$ astygmatyzm $a_{5}\rho^{2}\sin(2\phi)$ astygmatyzm $a_{6}(3\rho^{2}-2)\rho\cos(2\phi)$ koma $a_{7}(3\rho^{2}-2)\rho\sin(2\phi)$ koma $a_{o}(6\rho^{4}-6\rho^{2}+1)$ aberracja sferyczna

 ρ – odległość od środka obrazu, ϕ – kąt pozycyjny Istnieją proste transformacje pomiędzy wielomianami Zernike'a i Seidela.

Wizualizacja zniekształcenia czoła fali opisywanego kolejnymi wielomianami Zernike'a oraz wizualizacja PSF odpowiadającego danemu czołu fali (Vera-Diaz & Doble, 2012).

Aberracja sferyczna

Typowa dla sferycznych elementów optycznych, ale może dotyczy również wielu innych. Promienie równoległe do osi optycznej z różnych obszarów optyki ogniskują się w różnych miejscach. Wpływa na obraz na osi optycznej, ale czasem uogólnia się ją.

Symulacja z pominięciem dyfrakcji.

Unaberrated image

Image with Spherical Aberration

Każda sferyczna soczewka lub lustro ma tą wadę.

Tylko odpowiednie soczewki asferyczne oraz lustra paraboliczne nie mają tej wady.

Ta wada jest proporcjonalna do D4/f3 dla teleskopu Newtona.

Wady optyczne Aberracja sferyczna

Górny i dolny wiersz pokazuje aberrację sferyczną w teleskopie – obraz w osi optycznej, każda kolumna oznacza inną pozycję względem ogniska, środkowa dokładnie w ognisku (en.wikipedia.org).

Koma

Symulacja z pominięciem dyfrakcji.

Występuje tylko dla promieni poza osią optyczną a więc poza centrum pola widzenia teleskopu. Wynika ze zmiennego powiększenia obrazu powstałego z promieni przechodzących przez różne fragmenty soczewki / lustra.

Ta wada jest proporcjonalna do $\alpha D/f^2$, gdzie α jest kątem do osi optycznej.

Wady optyczne Koma

Symulacja komy w teleskopie.

Na dole diagram plamkowy (ang. spot diagram),

który pokazuje bieg promieni bez uwzględnienia dyfrakcji światła (tylko załamanie i refrakcja).

U góry pełna symulacja obrazu w teleskopie

z uwzględnieniem dyfrakcji (www.telescope-optics.net).

Astygmatyzm

Ta wada jest proporcjonalna do $D\alpha^2/f$, gdzie α kątem do osi optycznej.

Astygmatyzm

perfect	0.37λ P-V astigmatism		
	tangential	best	sagittal
	^{/ disc} ⊖	$\bigcirc$	$\bigcirc$
0	$\bigcirc$	$\mathbf{O}$	

Astygmatyzm wynikający z błędu (zniekształcenia) czoła powierzchni fali 0.37 długości fali światła. Może on pochodzić z błędu szlifowania lustra równego ok. 0.37*550nm = 200nm. Efektem jest współczynnik Strehla: 0.80.

Dystorsja

Zmiana powiększenia w zależności od kąta odchylenia promieni od osi optycznej teleskopu. Dwa główne typy: poduszkowa i beczkowa.

Dotyczy głównie optyki szerokokątnej, w teleskopach praktycznie nie występuje.

Ta wada jest proporcjonalna do α^{3} D, gdzie D jest aperturą, α kątem do osi optycznej.

Krzywizna pola

Zmiana dł. ogniskowej w zależności od kąta odchylenia promieni od osi optycznej teleskopu.

Dotyczy głównie optyki szerokokątnej, w teleskopach szerokokątnych często występuje.

Od tego slajdu opisujemy wady nie opisywane przez wielomiany Zernike'a.

Krzywizna pola

Aby zniwelować krzywiznę pola stosuje się np. wygięte detektory w kamerach.

Aberracja chromatyczna

Aberracja poprzeczna (ang. lateral) Aberracja podłużna (ang. longitudal)

Dotyczy tylko soczewek, powstaje w wyniku dyspersji światła w szkle. Może być zredukowana przez zastosowanie układów wielu soczewek.

Aberracja chromatyczna

Aby ocenić stopień aberracji chromatycznej stosuje się polichromatyczny współczynnik Strehla, czyli współczynnik Strehla wyznaczony dla kilku różnych długości fali światła na raz.

Przykładowy układ optyczny analizowany z użyciem polichromatycznego współczynnikia Strehla (www.telescope-optics.net).

Aberracja chromatyczna

Podłużna aberracja chromatyczna – zmiana odległości ogniskowej w zależności od dł. fali.

Podłużna aberracja chromatyczna drugiego rzędu dla układu achromatycznego (www.telescope-optics.net).

Aberracja chromatyczna

LONGITUDINAL CHROMATISM

Lewy: Podłużna aberracja chromatyczna dla układu achromatycznego 100mm f/10. Prawy: Podłużna aberracja chromatyczna pierwszego rzędu dla pojedynczych soczewek 100mm f/170 i 100mm f/340. Podłużna aberracja drugiego rzędu dla układu achromatycznego 100mm f/12 (www.telescope-optics.net).

Problemy inne niż wady optyczne

Nieostry obraz – dotyczy szczególnie teleskopów ziemskich Odblaski – szczególnie w teleskopach kosmicznych Gięcia – szczególnie w teleskopach naziemnych Zmiany termiczne – na Ziemi i w kosmosie

Zmiana obrazu punktowego źródła światła ze względu na błąd ustawienia ostrości (www.telescope-optics.net).

Błąd ostrości obrazu może być również opisywany wielomianami Zernike'a.

Winietowanie

Efekt pociemnienia brzegów zdjęcia. Wynika z ograniczenia efektywnej apertury (powierzchni obiektywu, źrenicy wejściowej) dla promieni pozaosiowych.

Winietowanie

Winietowanie niekiedy wprowadza się celowo dla obniżenia kosztów, masy i poziomu komplikacji układu optycznego.

100mm focal length, f/2 lens, 125mm end to end, 0.42kg total, 9 elements w/ internal focus. Exhibits vignetting towards edge.

> Custom, 50mm aperture, 100mm focal length, f/2 lens, 385mm end to end, > 4kg for just the glass, 13 elements w/

Winietowanie

Winietowanie w obiektywie można ograniczyć przymykając przesłonę.

Winietowanie obiektywu f=50mm f/1.4 pracującego na otwartej przesłonie.

Redukcja winietowania obiektywu f=50mm f/1.4 pracującego z przesłoną f/2.9 odbywa się poprzez przyciemnienie centralnych części obrazu tak aby pasowały do przyciemnienia brzegu obrazu.

Obstrukcja (przesłanianie)

DARPA SST telescope.

Inne wady teleskopów Rozszerzalność cieplna

Rozszerzalność cieplna optyki – wady optyczne podczas zmian temperatury

Stosowane w astronomii szkła o niskiej rozszerzalności cieplnej: Szkło kwarcowe, Zerodur (Schott), AstroSitall (LZOS), ULE (Corning) itp $3\cdot 10^{-7}$ $7\cdot 10^{-9}$ $1.5\cdot 10^{-7}$ $3\cdot 10^{-9}$

Zwykłe szkło borowo-krzemowe: 3.10⁻⁶

Rozszerzalność cieplna mechaniki – rozogniskowanie / rozkolimowanie teleskopu

Stosowane w astronomii materiały o niskiej rozszerzalności cieplnej: Invar, włókno węglowe 1.10⁻⁶ 1.10⁻⁶

Stopy aluminium: $\sim 2 \cdot 10^{-5}$ stal: $\sim 1 \cdot 10^{-5}$

Gięcia mechaniczne

Zamocowanie lustra które waży wiele ton i nie może się wygiąć nawet o 1/10 długości fali światła (55 nm) mimo, że będzie obracane nawet o 90 stopni (razem z teleskopem) nie jest łatwe.

Optyka aktywna (nie adaptacyjna) – ciągła kontrola i korekta kształtu i orientacji luster

Inne wady teleskopów Gięcia mechaniczne

Teleskop SALT kalibruje ustawienie segmentów lustra głównego co godzinę.

Rozpraszanie światła (odblaski na obudowie)

Przesłony optyczne

Wyczernienie wewnątrz obiektywu / teleskopu (Vantablack)

Rozpraszanie światła (odblaski na obudowie)

Figure 13: Results of the straylight analysis for different azimuths.

Symulacja rozpraszania światła w teleskopie na satelicie COROT (Plesseria i in., 2004).

Rozproszone światło gwiazdy spoza pola widzenia teleskopu.

Rozpraszanie światła analizuje się symulując powierzchnie obudowy/przesłon, które widoczne są przez lustro główne lub wtórne.

Osobno analizuje się powierzchnie i krawędzie.

Odblaski w optyce

Równania Fresnela opisują odbicie i przejście światła przez granicę dwóch ośrodków.

Współczynnik odbicia dla składowych polaryzacji S i P wynosi:

$$R_{S} = \left| \frac{Z_{2} \cos \theta_{i} - Z_{1} \cos \theta_{t}}{Z_{2} \cos \theta_{i} + Z_{1} \cos \theta_{t}} \right|^{2}$$
$$R_{P} = \left| \frac{Z_{2} \cos \theta_{t} - Z_{1} \cos \theta_{t}}{Z_{2} \cos \theta_{t} + Z_{1} \cos \theta_{i}} \right|^{2}$$

gdzie $Z_1 i Z_2$ opisują impedancję falową, a $\theta_i i \theta_t$ kąty padania i transmisji (przejścia).

Dla ośrodka niemagnetycznego można napisać:

$$R_{S} = \left| \frac{n_{1} \cos \theta_{i} - n_{2} \cos \theta_{t}}{n_{1} \cos \theta_{i} + n_{2} \cos \theta_{t}} \right|^{2}$$
$$R_{P} = \left| \frac{n_{1} \cos \theta_{t} - n_{2} \cos \theta_{t}}{n_{1} \cos \theta_{t} + n_{2} \cos \theta_{i}} \right|^{2}$$

Augustin Jean Fresnel (1788-1827)

Odblaski w optyce

Odblaski w optyce

Zakładając przejście prostopadłego promienia z powietrza do szkła mamy:

$$R_{P} = R_{S} = \left| \frac{n_{1} - n_{2}}{n_{1} + n_{2}} \right|^{2} = \left| \frac{1 - 1.5}{1 + 1.5} \right|^{2} = 0.04$$

Zakładając przejście prostopadłego promienia ze szkła do powietrza mamy:

$$R_{P} = R_{S} = \left| \frac{n_{1} - n_{2}}{n_{1} + n_{2}} \right|^{2} = \left| \frac{1.5 - 1}{1.5 + 1} \right|^{2} = 0.04$$

Zakładając 1 soczewkę (2 powierzchnie graniczne) mamy:

$$T = 0.96^2 = 0.92$$

 $R = 1 - T = 0.08$

Zakładając 10 soczewek (20 powierzchni granicznych) mamy:

$$T = 0.96^{20} = 0.44$$

 $R = 1 - T = 0.56$

Warstwy antyodblaskowe

Lord Rayleigh zauważył, że stare soczewki pokryte nalotem (patyną) mają mniejsze odblaski i większą transmisję światła niż nowe

Zakładając przejście prostopadłego promienia z powietrza do n=1.25:

$$R_{P} = R_{S} = \left| \frac{n_{1} - n_{2}}{n_{1} + n_{2}} \right|^{2} = \left| \frac{1 - 1.25}{1 + 1.25} \right|^{2} = 0.012$$

W sumie więc odbicie na dwóch warstwach wyniesie:

$$R = 1 - T = 1 - 0.988^2 = 0.024$$

Inne wady teleskopów Warstwy antyodblaskowe

Przykład szyby pokrytej nie pokrytej warstwą antyodblaskową (en.wikipedia.org).

Warstwy antyodblaskowe

Współcześnie stosuje się warstwy odblaskowe łączące działanie odkryte przez Rayleigha z interferencją światła. Bardzo często stosuje się również wiele warstw jednocześnie.

Schemat działania warstwy o grubości ¼ (hyperphysics.phy-astr.gsu.edu).

Zdjęcie mikroskopowe przekroju warstw antyodblaskowych (thorlabs.com).

Warstwy antyodblaskowe

633 nm V-Coat Angle of Incidence Dependence

Inne wady teleskopów Czułość na błędy kolimacji

RMS błędu czoła fali ω w zależności od kąta pochylenia lustra τ w teleskopie Newtona:

 $\omega \propto \tau D/f^2$

RMS błędu czoła fali ω w zależności od przesunięcia lustra δ prostopadle w stosunku do osi optycznej w teleskopie Newtona:

 $\omega \propto \delta / f^3$

Wysoka czułość na błędy kolimacji oznacza częstą konieczność poprawiania kolimacji, niską odporność na drgania (wiatr, trzęsienia ziemi), transport (samochód, rakieta).

Telecentryczność

FIXED FOCAL LENGTH LENS
TELECENTRIC LENS

Image: Comparison of the state of the st

(www.edmundoptics.eu)

Telecentryczność

Obiektyw zwykły, jednostronnie telecentryczny i dwustronnie telecentryczny (en.wikipedia.org).

W soczewkach telecentrycznych rozmiar obiektu i/lub obrazu nie zależy od odległości od obiektywu.

Rozróżnia się obiektywy jednostronnie i dwustronnie telecentryczne.

Zwykły obiektyw jest entocentryczny i rozmiar obrazu rośnie gdy obiekt się zbliża. W układach perycentrycznych rozmiar obrazu maleje gdy obiekt się zbliża. W układach telecentrycznych jest stały.

Wykorzystywane powszechnie w litografii optycznej procesorów komputerowych.

Telecentryczność

Obiektywy jednostronnie telecentryczne, dwustronnie telecentryczny i kolimator telecentryczny (en.wikipedia.org). Promienie główne są równoległe, a źrenice nieskończenie daleko (a nie nieskończenie wielkie). Promień główny (ang. principal ray, chief ray, b ray) to promień biegnący w środku stożkowej wiązki światła. (www.edmindoptics.com)

Telecentryczność

Wady i zalety telecentryczności w astronomii i spektroskopi.

Obiekty w astronomii w praktyce zawsze są w tej samej odległości (nieskończonej), więc zachowanie rozmiaru obrazu nie ma znaczenia.

Istotne jest to, że promienie świetlne są zawsze prostopadłe do matrycy CCD. Wówczas mamy gwarancję, że mikrostruktura piksela matrycy nie ma wpływu na fotometrię. Szczególnie kamery FSI (oświetlone od przodu) mogą mieć silną zależność ilości rejestrowanego światła (czułości) od kąta padania. Taki obiektyw mają np. satelity BRITE.

Obiektyw satelity BRITE (Weiss i in. 2014)

Anamorficzność

Obiektyw anamorficzny charakteryzuje się inną skala odwzorowania w pionie i w poziomie, produkując obraz ściśnięty lub rozciągnięty w jednej osi oraz posiadając eliptyczną źrenicę wejściową.

Obiektywy takie mają zwykle co najmniej jedną soczewkę cylindryczną. Mają również inną ogniskową w płaszczyźnie pionowej i poziomej choć ogniska te są w tym samym miejscu i powstaje jeden obraz.

Anamorficzność

Obraz w obiektywie anamorficznym jest ściśnięty lub rozciągnięty w jednej osi.

Optykę anamorficzną wynaleziono do obserwacji pola walki w czołgach podczas pierwszej wojny św. przez Henriego Chretien. W 1952r technologia zakupiona przez studio 20th Century Fox do projekcji filmów panoramicznych.

Po lewej obraz panoramiczny, po prawej obraz panoramiczny zarejestrowany za pomocą obiektywu anamorficznego (www.red.com).

Optyka anamorficzna jest wykorzystywana w spektrografie ESPRESSO.

Anamorficzność

Optyka anamorficzna jest wykorzystywana w spektrografie ESPRESSO (Echelle Spectrograph for Rocky Exoplanet- and Stable Spectroscopic Observations)

(www.eso.org)

Anamorficzność

Optyka anamorficzna jest wykorzystywana w spektrografie ESPRESSO.

Anamorficzność

Optyka anamorficzna jest wykorzystywana w spektrografie ESPRESSO.

